

Analyzing the Role of Place Identity in Strengthening the Function of the Family as an Arm of National Identity

Maryam Rahmani

Corresponding author, Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran. E-mail: rahmani.maryam@znu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:

Received: 20 December 2025

Received in revised form: 22 February 2026

Accepted: 24 February 2026

Keywords:

Spatial identity,
National identity,
Family,
Territoriality,
Social cohesion.

ABSTRACT

The family, as the fundamental nucleus of society, plays a vital role in shaping individual personality, transmitting cultural values, and nurturing future generations. Current social transformations, accompanied by the influence of virtual space and rapid lifestyle changes, emphasize the need for informed family-related policies to preserve social cohesion. In this context, place identity functions as a key mechanism in fostering a sense of belonging and social solidarity, directly strengthening both the family institution and national identity. Drawing on the theoretical framework of political geography and territoriality, this article seeks to explain the mediating role of place identity in reinforcing the functions of the family and transferring this cohesion to the national level. The central question was formulated as follows: How can place identity enable the family to effectively fulfill its role as a carrier and transmitter of national identity? Using a descriptive-analytical method and documentary resources, the study argues that the family, as the individual's primary socio-identity "territory," provides the necessary foundation for internalizing attachment to the broader macro-territory of the nation-state by cultivating a sense of spatial belonging on a micro scale (home and neighborhood). Key findings show that the process of "territorialization" within the family—through creating mental territorialization by accumulating spatial experiences, internalizing territorial norms, and reproducing identity-spatial boundaries—enhances family cohesion and turns it into an active agent for transmitting territorial loyalty. Consequently, it is recommended that cultural and spatial policymaking focuses on maintaining and strengthening this triadic bond among place, family, and nation.

Cite this article: Rahmani, M. (2025). Analyzing the Role of Place Identity in Strengthening the Function of the Family as an Arm of National Identity. *New Geopolitics Research*, 2 (2), 151-168.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.2.9>

Introduction

Since the late twentieth century, concurrent with the collapse of the Soviet Union, the concept of national identity has become one of the central themes in social science studies (Karimipour, 2015). In contemporary Iranian intellectual discourse, the interpretation of Iranian identity in the face of modernity, postmodernism, globalization, and the virtual sphere has undergone profound transformations and ambiguities. This situation has led to increasing tension between ethnic and local identities and the national identity. Although numerous studies have drawn upon thinkers such as Durkheim, Weber, and Anderson, many of these works have fallen into the trap of imported theorization that does not align with Iran's civilizational and historical foundations. Yet, national identity as a cultural-social structure requires indigenous contexts for its continuity. Within this framework, the family, as the first social institution, plays an irreplaceable role in shaping national identity through the transmission of values and cultural symbols. This article seeks to move beyond purely descriptive approaches and, by applying the theory of territoriality in political geography, to offer a deeper theoretical analysis of the triadic relationship between place identity, family functions, and national identity. The theory of territoriality, by focusing on the dialectical relationship between identity and territory, provides a powerful tool for explaining how the sense of belonging is transferred from the micro to the macro scale. The main question of this article is how, from the perspective of territoriality theory, place identity can strengthen family functions and transform the family into an effective agent for consolidating national identity. Place identity is a dynamic factor that reinforces social and cultural functions both at the family and national levels. On the one hand, domestic and neighborhood spaces help families solidify relationships and transmit values to future generations. National symbolic spaces, on the other hand, enhance citizens' sense of belonging to the homeland and promote social cohesion.

Method

The present study aims to theoretically explain the relationship between place identity, family functions, and national identity from the perspective of political geography, based on the framework of territoriality theory. The conceptual and theoretical nature of the main research question—which emphasizes discovering the “how” and presenting an analytical model—necessitates a qualitative approach and a descriptive-analytical method as the most appropriate strategy. This method enables an in-depth examination of concepts, clarification of interconnections among them, and the development of coherent theoretical arguments.

Result and discussion

This research argues that spatial identity, through the active process of “territorialization,” acts as a key mechanism that strengthens the function of the family and transforms it into an effective arm for solidifying national identity. First, the family, as the primary micro socio-identity territory, serves as the ground for internalizing the sense of belonging. From the perspective of territoriality theory, the family strengthens its internal cohesion by creating subjective and emotional meanings toward space (home and neighborhood) through the production of collective memory and the institutionalization of values. This affective territorialization paves the way for the acceptance of the broader concept of the “nation-territory.” Second, the family plays the role of an active intermediary in the transmission of this sense of belonging. This institution internalizes spatial identity by sharing spatial experiences and conveying geographical narratives, preparing individuals to understand the motherland as an identity-conferring territory. Therefore, the family does not directly create national identity but rather provides the necessary emotional foundation for stabilizing a unified national

identity. Finally, the strengthening of spatial identity at the family level, as social and cultural capital, not only contributes to the stability of the family institution and increases its resistance to cultural fragmentation but also establishes a robust foundation for the cohesion and sustainability of national identity against contemporary challenges (such as rapid urbanization). Therefore, cultural policies should focus on preserving and strengthening this tripartite relationship (Place, Family, and Nation).

Conclusion

The research findings indicate that spatial identity acts as a connective bridge between the individual and the collective. The family, positioned at the core of this relationship, nurtures the elements of spatial identity through its role in cultural transmission and cohesion, thereby linking it to the realm of national identity. Specifically, the strengthening of spatial identity within the family occurs through enhancing internal cohesion, transmitting collective memories, and teaching responsibility toward place. This process reinforces the function of the family as the primary socialization institution and prepares its members to accept the larger concept of the “motherland” as an identity-conferring territory. Therefore, the family’s role in strengthening national identity is realized not merely through the teaching of slogans, but via the deeper path of “spatial experience-making” and “affective territorialization.” In conclusion, for society to resist identity challenges arising from urbanization, mass migration, and non-identity-focused architecture, cultural policies must focus on preserving the tripartite relationship (Place, Family, and Nation).

تحلیل نقش هویت مکانی در تقویت کارکرد خانواده به‌مثابه بازوی هویت ملی

مریم رحمانی ✉

نویسنده مسئول، مریم رحمانی، استادیار گروه معارف، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان. زنجان. ایران. رایانامه: rahmani.maryam@znu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>خانواده به‌عنوان هسته بنیادین جامعه، نقشی حیاتی در شکل‌دهی شخصیت فردی، انتقال ارزش‌های فرهنگی و تربیت نسل‌های آینده ایفا می‌کند. تحولات اجتماعی کنونی که با تأثیر فضای مجازی و تغییرات سریع سبک زندگی همراه است، بر لزوم تدوین سیاست‌های آگاهانه مرتبط با خانواده برای حفظ انسجام اجتماعی تأکید دارد. در این میان، هویت مکانی به‌عنوان یک سازوکار کلیدی در پرورش حس تعلق و همبستگی اجتماعی عمل می‌کند و به‌طور مستقیم هم‌نهاد خانواده و هم هویت ملی را تقویت می‌نماید. این مقاله با اتکا به چارچوب نظری جغرافیای سیاسی قلمرو خواهی، به دنبال تبیین نقش میانجی هویت مکانی در تقویت کارکردهای خانواده و انتقال این انسجام به سطح ملی است. پرسش اصلی این است که هویت مکانی چگونه می‌تواند خانواده را در ایفای مؤثر نقش خود به‌عنوان حامل و انتقال‌دهنده هویت ملی توانمند سازد؟ با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و منابع اسنادی، این پژوهش استدلال می‌کند که خانواده به‌عنوان «قلمرو» اولیه اجتماعی-هویتی فرد با پرورش حس تعلق مکانی در مقیاس خرد (خانه و محله)، بستر لازم را برای درونی‌سازی تعلق به قلمرو کلان-ملت-سرزمین فراهم می‌آورد. یافته‌های کلیدی نشان می‌دهند که فرآیند «قلمروپردازی» درون خانواده، از طریق ایجاد قلمروپردازی ذهنی به‌واسطه انباشت تجارب مکانی، درونی‌سازی قواعد قلمرویی و بازتولید مرزهای هویتی-فضایی، انسجام درونی خانواده را افزایش داده و آن را به عاملی فعال برای انتقال وفاداری سرزمینی تبدیل می‌کند. در نتیجه، توصیه می‌شود سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و فضایی بر حفظ و تقویت این پیوند سه‌گانه میان مکان، خانواده و ملت متمرکز شوند.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۳</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: هویت مکانی، هویت ملی، خانواده، قلمروخواهی، انسجام اجتماعی.</p>

استناد: رحمانی، مریم. (۱۴۰۴) تحلیل نقش هویت مکانی در تقویت کارکرد خانواده به‌مثابه بازوی هویت ملی، پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، ۲ (۲)، ۱۵۱-۱۶۸.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.2.9>

ناشر: دانشگاه لرستان

مقدمه

از اواخر قرن بیستم و همزمان با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به عنوان یکی از دو ابرقدرت جهانی، مفهوم «هویت ملی» به یکی از مفاهیم محوری در مطالعات علوم اجتماعی و فرهنگی در بسیاری از نقاط جهان تبدیل شده است (کریمی پور، ۱۳۹۴: ۱). در فضای فکری امروز ایران، یکی از دغدغه‌های اصلی روشنفکران، تبیین وضعیت هویت ایرانی است؛ هویتی که در مواجهه با جریان‌های مدرنیته و پسامدرنیسم و همچنین پدیده‌هایی مانند جهانی شدن و گسترش فضای مجازی، دچار تحولات و حتی ابهامات بنیادین شده است. در این میان، شاهد تقابل فزاینده‌ای بین هویت‌های قومی و محلی با هویت ملی هستیم. این بی‌ثباتی هویتی، ریشه در تعارضات معنایی دارد که نمونه‌های عینی آن را می‌توان در فعالیت‌های گروه‌های تجزیه طلب و یا حتی در مواضع برخی فراکسیون‌های قومی و زبانی در برخی از دوره‌های مجلس نیز مشاهده کرد.

مطالعات گسترده‌ای در زمینه هویت و هویت ملی با استفاده از رویکردهای گوناگون تاریخی، دینی، مارکسیستی و قوم‌محور و نیز با بهره‌گیری از آرای اندیشمندان مدرن و پسامدرن مانند دورکهایم^۱، ماکس وبر^۲، مارکس^۳، گلنر^۴، اندرسون^۵ و هابسباوم^۶ انجام شده که هر یک به نوبه خود ارزشمند و قابل تأمل هستند. همچنین، تحقیقات متعددی به طور خاص به بررسی هویت ملی ایرانی پرداخته‌اند. باین‌حال، بسیاری از این آثار بیش از آنکه بر ماهیت و ویژگی‌های خاص موضوع تحقیق تمرکز کنند، در دام نظریه پردازی‌های وارداتی افتاده‌اند؛ نظریه‌هایی که خاستگاه آن‌ها کشورهایی با پیشینه تمدنی و تاریخی کاملاً متفاوت با ایران است؛ درحالی‌که هویت ملی به عنوان یک ساختار فرهنگی-اجتماعی، برای تداوم و پویایی خود نیازمند بسترهایی است که در طول زمان استمرار یابند. در این میان، خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی، با انتقال ارزش‌ها و نمادهای فرهنگی، نقشی بی‌بدیل در شکل‌دهی به هویت ملی ایفا می‌کند. با نگاهی به تاریخ درمی‌یابیم که هر جامعه‌ای، تاریخ منحصر به فرد خود را دارد که در بستر آن، هویت‌های خاصی شکل می‌گیرند؛ اما این تاریخ را انسان‌هایی می‌سازند که خود دارای هویت‌های مشخصی هستند و پیوندی ناگسستنی با بنیان‌های زیستی و محیطی خود دارند (حقیقت، ۱۳۸۷: ۲۷۰). هر انسانی، گویای تاریخ و جغرافیای زادگاه خود است؛ انسان‌ها محصول زمان و مکان خویش‌اند. بر این اساس، کارکرد خانواده نیز تحت تأثیر عامل مهمی به نام «هویت مکانی» (احساس تعلق به مکان و محیط زندگی) قرار می‌گیرد. این مقاله بر آن است تا با عبور از رویکردهای توصیفی صرف، با بهره‌گیری از نظریه قلمروخواهی^۷ در جغرافیای سیاسی، تحلیل نظری عمیق‌تری از رابطه سه‌گانه «هویت مکانی»، «کارکرد خانواده» و «هویت ملی» ارائه دهد. نظریه قلمروخواهی با تمرکز بر رابطه دیالکتیک هویت و قلمرو، ابزاری قدرتمند برای تبیین چگونگی انتقال حس تعلق از مقیاس خرد به کلان فراهم می‌آورد. پرسش اصلی این مقاله آن است که از منظر نظریه قلمروخواهی، هویت مکانی چگونه می‌تواند کارکرد خانواده را تقویت کرده و آن را به بازویی مؤثر برای تحکیم هویت ملی تبدیل کند؟ هویت مکانی، عاملی پویا است که هم در سطح خانواده و هم در سطح ملت، کارکردهای اجتماعی و فرهنگی را تقویت می‌کند. از یک سو، فضای خانه و محله به خانواده‌ها کمک می‌کند تا روابط خود را مستحکم سازند و ارزش‌ها را به نسل‌های بعد منتقل کنند. از سوی دیگر، مکان‌های نمادین ملی، حس تعلق شهروندان به سرزمین را افزایش می‌دهند و انسجام اجتماعی را تقویت می‌کنند. هویت مکانی، با ایجاد احساس تعلق و ارتباط عاطفی افراد به مکان‌های خاص (مانند خانه، محله، شهر یا کشور)، به عنوان یک عامل پیونددهنده «وابستگی میان فرهنگ و جامعه» عمل می‌کند. «هویت مکانی» گروهی یک ملت، به واسطه عامل پیوند هویت‌های مکانی متعلق به افراد در خانواده‌ها و از راه تجربیات آن‌ها درک‌شدنی است. به هر حال، انسان در بستر خانواده با فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود آثاری را در مکان (رضوانی و احمدی، ۱۳۸۸: ۴۸) برجای می‌گذارد و مکان‌ها نیز متقابلاً در بازتولید فرهنگ خانواده‌ها تأثیر دارند. خانواده، با عمل «قلمروپردازی» در مقیاس خرد، زمینه را برای درک و پذیرش مفهوم کلان «ملت-قلمرو»

1. Durkheim
2. Max Weber
3. Karl Marx
4. Glenner
5. Anderson
6. Hobsbawm
7. Territorialism

فراهم می‌سازد. در همین راستا، این مقاله در پی تبیین یک سازوکار بنیادین و فرا تاریخی در نسبت میان خانواده، هویت مکانی و هویت ملی است؛ سازوکاری که اگرچه در بستر گفتمان‌های مختلف تاریخی صورت‌بندی‌های متفاوتی می‌یابد، اما منطق قلمروپردازانه آن ثابت و قابل‌تعمیم باقی می‌ماند. عدم اعمال محدودیت زمانی-مکانی، نه ناشی از غفلت روش‌شناختی، بلکه مبتنی بر ماهیت نظری و بنیادین چارچوب تحلیلی پژوهش است. با تکیه بر نظریه قلمروخواهی در جغرافیای سیاسی – که قلمرو را نه صرفاً یک برساخت تاریخی یا گفتمانی، بلکه سازوکاری پایدار در سازمان‌دهی هویت، تعلق و مرزبندی اجتماعی می‌داند – خانواده به‌عنوان نخستین و جهان‌شمول‌ترین واحد قلمرویی اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. در این چارچوب، اگرچه صورت‌بندی‌های گفتمانی هر دوره تاریخی می‌توانند محتوا، نمادها و روایت‌های هویت مکانی را دگرگون سازند، اما منطق قلمروپردازی خانوادگی، شامل ایجاد مرزهای معنادار، تولید خاطره جمعی، نهادینه‌سازی احساس تعلق و تمایز «خودی/دیگری»، ماهیتی ساختاری و فرا تاریخی دارد (رحمانی، ۱۳۹۶: ۶۰). از این رو، مقاله حاضر در پی تحلیل یک بستر تاریخی خاص نیست، بلکه می‌کوشد سازوکار میانجی‌گرانه‌ای را تبیین کند که از طریق آن، هویت مکانی در مقیاس خرد خانواده، به هویت مکانی در مقیاس کلان ملت ترجمه می‌شود. بدین معنا، پژوهش حاضر واجد ماهیتی نظری-تحلیلی و بنیادین است و الگویی مفهومی ارائه می‌دهد که قابلیت تعمیم و به‌کارگیری در زمینه‌های زمانی و مکانی متفاوت را داراست؛ امری که می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های تجربی آینده در بسترهای تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی متنوع قرار گیرد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر باهدف تبیین نظری رابطه میان هویت مکانی، کارکرد خانواده و هویت ملی از منظر جغرافیای سیاسی و با تکیه بر چارچوب نظریه قلمروخواهی پیتر جی. تیلور^۱ انجام شده است. ماهیت مفهومی و نظری پرسش اصلی تحقیق که بر کشف، چگونگی و ارائه یک الگوی تحلیلی تأکید دارد، رویکرد کیفی و روش توصیفی-تحلیلی را به‌عنوان روشی مناسب اقتضا می‌کند. این روش، امکان بررسی عمیق مفاهیم، تشریح ارتباطات میان آن‌ها و ارائه استدلال‌های نظری منسجم را فراهم می‌سازد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

نظریه قلمروخواهی

جغرافی‌دانان مانند زیست‌شناسان اصطلاح قلمرو را به مفهوم بسیار عام آن به کار می‌برند؛ یعنی ناحیه‌ای که در آن حقوق مالکیت اعمال شده و به طریقی محدود و مرزبندی می‌شود (حافظنیا و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۵). قلمروخواهی در جغرافیای سیاسی، فراتر از مفهوم فیزیکی قلمرو، به فرآیندهای اجتماعی، روانی و سیاسی‌ای اشاره دارد که از طریق آن‌ها افراد و گروه‌ها، فضا را به‌مثابه قلمروی متعلق به خود تعریف، کنترل و معناسازی می‌کنند. قلمرو، صرفاً یک ظرف خنثی نیست، بلکه عاملی فعال در ساخت هویت «خود» و تمایز از «دیگری» است. به عبارتی قلمرو و قلمرومندی بنیاد فلسفه جغرافیای سیاسی است. قلمرو نمود عینی و فضایی برخاسته از حق طبیعی مالکیت و اصل میل به بقاست که به رفتار قلمروخواهانه انسان جهت و معنا داده؛ به‌گونه‌ای که تفسیر کنش و منش انسان اغلب تابعی از ویژگی‌های قلمرومندی بوده است (کاویانی‌راد، ۱۳۹۲: ۴۳). پیتر جی. تیلور، جغرافی‌دان سیاسی برجسته انگلیسی نیز در مقاله‌ای تاریخی که آن را در سال ۱۹۹۴ نگاشت، حکومت مدرن را به یک ظرف تشبیه کرده و استدلال نمود که سیطره حیرت‌آور حکومت بر پایه واقعیت کاملاً جغرافیایی قلمروخواهی استوار است (مویر، ۱۳۷۹: ۱۷۲). قدرت حکومت از پیوند سرزمینی میان حکومت و ملت ناشی می‌شود و حکومت‌ها و ملت‌ها در سرزمین خودمختار و میهن ملی، جامعه‌ای بر مبنای مکان دارند که آن‌ها را قادر می‌سازد تا به‌عنوان حکومت ملی به هم بپیوندند. تفوق رویه سیاسی‌ای که در جهان به‌واسطه قلمروخواهی حاصل می‌شود، نتیجه این ارتباط مکانی میان سرزمین خودمختار و میهن ملی است (مویر، ۱۳۷۹: ۱۷۳). قلمروخواهی می‌تواند در سطوح بسیاری بیان شود. تیلور سه لایه قلمروخواهی را شرح داد. حکومت به‌عنوان یک ظرف قدرت، تمایل دارد تا مرزهای موجود را حفظ کند؛ حکومت به‌عنوان یک ظرف ثروت، خواهان سرزمین‌های وسیع‌تری است؛ حکومت به‌عنوان یک ظرف فرهنگی،

خواهان قلمروهای کوچک‌تری است (مویر، ۱۳۷۹: ۱۷۳). تئوری تیلور به خوبی نشان می‌دهد که چگونه «مکان» (سرزمین) صرفاً یک بستر فیزیکی نیست، بلکه بستری برای شکل‌گیری جامعه و درنهایت، هویت (هویت ملی) است. لذا با توجه به این بنیان نظری و نیز توجه به موضوع پژوهش حاضر که کارکرد خانواده را در تقویت هویت ملی در بستر هویت مکانی بررسی می‌کند، ظرف فرهنگی قلمروخواهی مبنا قرار می‌گیرد. با این رویکرد، نظریه فوق برای تحلیل حاضر از سه جهت کلیدی است:

۱. تأکید بر مقیاس‌های تودرتو: با توجه به تعریف تیلور از سه لایه قلمروخواهی، خانواده را می‌توان نخستین واحد قلمروی مشروع و نهادی‌شده دانست.
۲. فرآیند قلمروپردازی^۱: این فرآیند شامل مرزبندی، کنترل، معناسازی و ایجاد دل‌بستگی به یک فضا است. خانواده از طریق آیین‌ها، خاطرات و معماری، فضای خانه را «قلمروپردازی» می‌کند.
۳. کارکرد هویتی-امنیتی: قلمروها بستر امنیت روانی و تداوم هویت جمعی هستند. هویت مکانی قوی در خانواده، احساس امنیت و تعلق خاطر ایجاد می‌کند به طوری که می‌توان گفت: قلمرو گرفتار روابط درونی میان فضا، قدرت، معنا و جنبه‌های اجتماعی زندگی است (متقی و احمدی، ۱۳۹۹: ۱۰۸)؛ و الگوهایی از هویت‌های فضایی یا منطقه‌ای را پدید می‌آورد که معمولاً ریشه‌های تاریخی یا تاریخ‌گرایانه دارند و در بسترهای مشخصی به کار گرفته شده و به نسل‌های بعدی منتقل می‌شوند (Dragutinovic and Kost: 2025:2).

تعریف مفاهیم

در این بخش در ابتدا به بازخوانی و شرح مختصری از واژگان و مفاهیمی پرداخته می‌شود که شرح آن‌ها برای ارتباط بهتر با خواننده، مؤثر واقع می‌شود. این واژگان کلیدی عبارت‌اند از:

هویت^۲

هویت از مناظر و دیدگاه‌های متعدد مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. هویت اجتماعی از منظر جامعه‌شناسی، دارای اهمیت بیشتر است؛ زیرا بر اساس این دیدگاه، معنی و درکی که افراد در گروه از خود و دیگری دارند، منشأ ساختن هویت اجتماعی است (آزاد ارمکی، ۱۳۹۰: ۱۴۳). جنبه‌های پویای هویت در طول زمان ثابت نمی‌ماند، بلکه در فرایندهای تاریخی، اجتماعی، سیاسی متغیر بوده و در هر دوره‌ای به شکلی متحول می‌شود ولی آنچه به جنبه ثبات هویت مربوط می‌شود، تحت تأثیر جغرافیاست. لذا می‌توان گفت که؛ هویت پدیده‌ای مکانی است (رحمانی، ۱۳۹۶: ۲۲).

هویت ملی

مفهوم ملیت و هویت ملی، از جمله مقوله‌های نسبتاً نوظهوری هستند که هم‌زمان با شکل‌گیری دولت‌های مدرن در اروپا و گسترش افکار ناسیونالیستی، پا به عرصه علوم اجتماعی گذاشتند. هویت ملی را می‌توان حاصل پیوند فرد با سرزمینی کلان دانست که فراتر از زادگاه، منطقه قومی قبیله‌ای یا حتی مرزهای استانی و ایالتی قرار می‌گیرد. به‌طور کلی، شکل‌گیری هویت ملی وابسته به دو عامل اصلی است: نخست، وجود یک قلمرو سرزمینی مشخص و به رسمیت شناخته شده و دوم، حضور دولتی که مدیریت این قلمرو را بر عهده دارد. هرگاه این دو عنصر در جامعه‌ای پدیدار شوند و مرزهایی میان "خود" و "دیگری" ترسیم گردد، هویت ملی نیز امکان بروز و تبلور می‌یابد (احمدی، ۱۳۸۸: ۶۴).

هویت مکانی

هر مکان به‌مثابه یک ابژه یا یک پدیدار در رابطه با سوژه و جوه بار معنایی متفاوتی پیدا می‌کند. درک و تأویل درست از مکان وجه مناسب‌تری از معنا را برای زیستن در آن سبب می‌گردد؛ و این معنا، هویت مکانی را سبب می‌شود. هویت مکانی احساسی در فرد یا جمع است که به‌واسطه ارتباط با مکان برانگیخته می‌شود و به‌عنوان بخشی از هویت فرد-اجتماع مطرح است (کاوایانی‌راد و فتاحی، ۱۳۹۱: ۳۳).

خانواده

خانواده، به‌عنوان اساسی‌ترین نهاد جامعه، همواره مورد توجه اندیشمندان و جامعه‌شناسان بوده است. به دلیل اهمیت و گستردگی نقش خانواده، بسیاری از تحلیل‌گران و نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی، از آن به‌عنوان منبعی کلیدی برای تولید یا تحلیل رفتن سرمایه اجتماعی یاد کرده‌اند (قاسمی و کاظمی، ۱۳۸۸: ۱۸۹). همه ادیان، مذاهب و مکاتب فکری، خانواده را نهادی ارزشمند، حیاتی و بی‌بدیل می‌دانند. از نگاه اسلام، هیچ بنایی در نزد خداوند محبوب‌تر از خانواده نیست. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز خانواده واحد بنیادین جامعه معرفی شده و بر لزوم تدوین قوانین و برنامه‌های لازم برای تسهیل تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و تحکیم روابط خانوادگی تأکید شده است (روحانی، ۱۳۹۰: ۸). با این توصیف، خانواده به‌مثابه نخستین فضای جغرافیایی-اجتماعی است که فرد در آن مفهوم حریم، تعلق و غیریت را می‌آموزد. خانه، قلمرو فیزیکی این نهاد است و روابط خویشاوندی، مرزهای اجتماعی آن را تعریف می‌کنند. کارکرد خانواده تنها زیست‌شناسی نیست، بلکه کارکرد قلمرویی شامل تولید معنا، حافظه و هویت مشترک است.

پیشینه تحقیق

در حوزه موضوع این مقاله کارهای انجام‌گرفته در دو بخش خارجی و داخلی و در زیر بخش‌های تخصصی‌تر (هویت ملی، خانواده و بحث مکان) بیان می‌شود:

از مهم‌ترین کتاب‌های مربوط به این حوزه، می‌توان از کتاب «بنیادهای هویت ملی ایران» نوشته حمید احمدی (۱۳۸۸) نام برد. وی در این کتاب ضمن بررسی هویت ملی در ایران و چالش‌های پیش روی آن، برای رفع این چالش‌ها، به رویکرد شهروند محوری در این حوزه تأکید می‌کند. مقاله «چالش‌های دولت و هویت ملی در گذشته و حال» از حاتم قادری (۱۳۸۱)، در این مقاله، عوامل و فرایندهای مؤثر و چالش‌برانگیز هویت و دولت ملی به بحث گذاشته شده و به تناسب، بحثی درباره وضعیت هویت ملی در ایران، در نسبت با این عوامل طرح شده است. «تبیین جغرافیایی هویت ملی ایران»، از محمدباقر قالیباف و محمدهادی پوینده، عنوان مقاله دیگری است که به سطح‌بندی مؤلفه‌های هویت ملی با رویکرد جغرافیایی پرداخته و بیان کرده مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت ملی، صبغه جغرافیایی دارند. «تأثیرات جهانی شدن بر هویت ملی در ایران»، عنوان پایان‌نامه دیگری است؛ از وحید شوکتی آملی، به راهنمایی ابراهیم برزگر و مشاوره غلامرضا خواجه سروی. در این رساله تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی بررسی شده است. رضا شجری قاسم خلیلی، پایان‌نامه‌ای با عنوان تداوم یا تحول هویت ایرانی؛ علل و عوامل آن (از قرن اول تا اواخر قرن چهارم هجری)، با راهنمایی هاشم آقاجری تدوین کرده است. نویسنده در این رساله، با روش سازه‌انگاری به بررسی عناصر تحولی و تداوم‌بخش هویت ایرانی پرداخته است. یکی از پژوهش‌های قابل توجه در این حوزه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد محسن نبی‌زاده (سال ۱۳۹۱) با عنوان «بررسی هویت ملی در پایان‌نامه‌ها» است که با راهنمایی حمید احمدی و مشاوره محمدحسین پناهی در دانشگاه علامه طباطبایی انجام شده است. این تحقیق به تحلیل چگونگی مطالعه هویت ملی ایران در پایان‌نامه‌های دانشجویی و نتایج حاصل از آن‌ها در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۱ می‌پردازد. محقق با انتخاب هدفمند ۸۸ پایان‌نامه و استفاده از روش تحلیل محتوای مضمونی، آن‌ها را از حیث رویکرد روشی، پارادایم‌های حاکم، نحوه مواجهه با هویت ملی و جهت‌گیری نهایی یافته‌ها بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد بیشتر این پژوهش‌ها با روش کیفی و رویکرد هرمنوتیک تاریخی، در چارچوب پارادایم واقعیت اجتماعی و با تکیه بر نظریه‌های مدرن به موضوع پرداخته‌اند و عمدتاً نگاهی انتقادی به هویت ملی ایرانی داشته‌اند. در مقابل، مطالعاتی که با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی و با توجه به زمینه بومی و تاریخی ایران انجام شده‌اند، به نتایج مثبت‌تری رسیده‌اند. با این حال، اکثر پایان‌نامه‌های بررسی شده را می‌توان دچار نظریه‌زدگی دانست؛ به این معنا که پیش‌فرض‌های نظری برخاسته از بافت‌های تاریخی و فرهنگی دیگر، بیش از واقعیت‌های جامعه ایران، جهت‌دهنده پژوهش بوده‌اند. بررسی این رساله به‌خوبی می‌تواند نمایانگر روند کلی حاکم بر مطالعات هویت ملی در ایران باشد. «ژئوپولیتیک مقدمه‌ای بسیار کوتاه»، نوشته کلاز دادس ترجمه زهرا پیشگاهی فرد و محمد زهدی گهرپور (۱۳۹۰)، در فصل چهارم این کتاب نویسنده به هویت ملی و هویت قومی پرداخته است. کاپلان و همکارانش (۲۰۱۱) در مقاله؛ "چگونه جغرافیا، هویت ملی را شکل می‌دهد؟" جغرافیا را بخش لاینفک از

هویت ملی می‌دانند که؛ نحوه عملکرد ملی‌گرایان را در رابطه با شکل‌دهی به یک تصویر جغرافیایی از یک کشور مورد بررسی قرار می‌دهد. وی هر کشور و ملیتی را دارای آرشیوهای خاص خود می‌داند و نتیجه می‌گیرد که؛ هویت ملی همیشه "در حال تبدیل و انعطاف‌پذیری" و "در صورت لزوم در حال انتقال" است. فضاها همیشه در حال تغییر هویت‌ها هستند و نه تنها منجر به ایجاد نقشه‌های جدید می‌شوند، بلکه همچنین در معنای مفهومی هم تغییراتی را خواهند ساخت (Kaplan, 2011: 359). گرتجان دیجکینگ (۱۹۹۶) در کتاب "هویت ملی و دیدگاه‌های ژئوپلیتیک"، ضمن اشاره به اینکه نقش ناسیونالیسم کاهش پیدا کرده، حوادث رخ داده در اروپای شرقی، بعد از پایان جنگ سرد را، به‌عنوان آغاز نگاه تازه به انگیزه‌های ملی معرفی کرده است. وی در این کتاب می‌گوید؛ هویت ملی و دیدگاه‌های ژئوپلیتیک به دنبال جهت‌گیری‌های ملی در روابط یک ملت با جهان است (Dijkink, 1996: 1). هانسن (۲۰۱۲) در کتاب "جغرافیا و حافظه"، حافظه را به‌عنوان یک جنبه مرکزی از زندگی روزمره که تمرکز جدی بر روی طیف وسیعی از ثبت فرآیندهای فضایی در رابطه با حافظه، مانند هویت ملی، نژاد و... دارد، معرفی می‌کند. از نظر او، حافظه یکی از راه‌های کلیدی است که در آن مکان‌ها نه تنها نهادهای زمانی هستند، بلکه هویت فضایی آن‌ها را نیز پایه‌ریزی می‌کند (Hansen, 2012: 86) و این امر، موجب ایجاد رابطه بین حافظه، چشم‌انداز، فرهنگ و هویت است. هارم دی بلیج (۲۰۰۹)، در کتابی تحت عنوان «قدرت مکان»، نقش مکان را در تفاوت‌ها و نابرابری‌ها مؤثر دانسته و به بررسی سرنوشت جغرافیای مذهبی به‌عنوان شاهد مثال ادعای خود می‌پردازد. دیوید هاوزون (۱۹۹۴) در کتاب «جغرافیا و هویت ملی» که شامل مجموعه مقالاتی در رابطه با نقش جغرافیا در هویت ملی می‌باشد، ضمن تأکید بر اینکه، هویت محل و هویت ملی به هم پیوند خورده است، اتصال به خود و آگاهی از مکان و هویت را به‌طور کلی پدیده‌ای مدرن می‌داند که در اروپای قرن نوزدهم ریشه گرفته است. رحمانی و همکارانش (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین رابطه جغرافیا و هویت ملی، از منظر روایت جغرافیایی»، جهت شناخت عوامل مؤثر بر پایداری و همگرایی سرزمینی، به بررسی رابطه بین جغرافیا و هویت پرداختند. یافته‌ها حاکی از آن است که؛ تفسیر هویت مکانی یک ملت در یک الگوی رابطی، روایت جغرافیایی بافت سرزمینی را شکل می‌دهد. تجلی این روایت به شکل هویت ملی ظهور می‌کند. مقاله «تحلیل نقش وسایل ارتباط جمعی و خانواده بر هویت ملی دانشجویان شهرستان آران و بیدگل»، از اسمی جوشقانی (۱۴۰۱)، هویت ملی را در سه بعد رفتاری، عاطفی، شناختی با کمک پرسشنامه در بین ۳۳۳ نفر از دانشجویان موردسنجش قرار داده است. نتایج این تحقیق پیمایشی بیانگر ارتباط معنی‌دار پایگاه اجتماعی-اقتصادی، جنس، عملکرد خانواده، نقش وسایل ارتباط جمعی، میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی با هویت ملی است که همه موارد نشان از اهمیت نقش خانواده و رسانه در جریان جامعه‌پذیر کردن جوانان است. بررسی نقش خانواده در حفظ هویت ملی و دینی جوانان (مطالعه موردی منطقه ۱ و ۵ شهر تهران)، از حکمت پور و صالحی امیری (۱۳۹۱)، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین هویت ملی و دینی جوانان ارتباط معنادار و مستقیمی وجود دارد. همچنین پابندی خانواده‌ها به مسائل دینی و ملی تأثیر مستقیم بر هویت ملی جوانان دارد. هویت‌بخشی در خانواده ایرانی: چالش‌ها و راهکارهای تقویت هویت ملی، از چگینی و ریاضی (۱۴۰۳)، این مقاله به بررسی تأثیرات جهانی شدن، فضای مجازی، تغییر سبک زندگی و مشکلات روان‌شناختی در فرآیند هویت بخشی در خانواده ایرانی پرداخته و درنهایت پیشنهادها را کاربردی برای بهبود وضعیت هویت بخشی در خانواده ایرانی ارائه می‌دهد. مقاله پردازش مفهوم قلمرو از دیدگاه جغرافیای سیاسی از مراد کاویانی‌راد (۱۳۹۲)، به بررسی مفهوم قلمرو و قلمرومندی به‌عنوان بنیاد فلسفه جغرافیای سیاسی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که با جهانی شدن فناوری و مردم‌سالاری، ابعاد ذهنی و محتوایی کنشگری انسان به‌گونه‌ای جهت‌گیری کرده است که در آینده ابعاد بیشتری از قلمرو را بازنمایی خواهد کرد. مقاله بررسی روند شکل‌گیری هویت ملی در ایران، از منظر قلمرو خواهی از طباطبائی و همکاران (۱۴۰۱)، تلاش کرده تا نقش هویت ملی در شکل‌گیری قلمرو سیاسی در ایران را تبیین کند. دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد که هویت ملی در ایران به سبب تاریخ طولانی، پیوسته و دارای نقش فضایی مشخص می‌باشد. حافظنیا و احمدی (۱۳۹۸) در مقاله تبیین واکنش‌های ملی‌گرایانه ناشی از کنش‌های قلمروسازی در پهنه‌های آبی، ضمن بررسی مفاهیم قلمرومندی و قلمرو گسترده، کنش‌های ملی‌گرایانه ناشی از قلمرو گسترده را دارای صبغه ژئوپلیتیکی دانسته و از همین دریچه به تبیین جنبه‌های گوناگون قلمروگسترده در دریاها پرداخته‌اند. مقاله دیگری با عنوان تداوم قلمروگرایی: چارچوبی برای تحلیل نقش کنش‌های اجتماعی در (باز) تولید فضا از دراگوئینوویچ (۲۰۲۵)، به بررسی همبستگی بین مفاهیم قلمروگرایی و

کنش‌های اجتماعی درزمینه (باز) تولید فضای شهری و روستایی می‌پردازد. این مطالعه، میزان «عادت‌وار شدن» برخی اقدامات و رفتار ذینفعان را در منطقه‌ی اوستوست‌فالن-لیپه^۱ آلمان ردیابی می‌کند، مواردی را که به‌عنوان رویه تعریف می‌شوند، شناسایی می‌کند و نقش آن‌ها را در (قطع) تداوم قلمروگرایی یک منطقه آشکار می‌سازد.

تمامی آثار ذکرشده، از یک دریچه و تک‌بعدی به این پدید نگریده‌اند. حال آنکه پیچیدگی مسائل و مشکلات این حوزه نگاه کلان‌نگر و از ابعاد متعدد را می‌طلبد. لذا در این مقاله در راستای رفع این خلأ بر آن شدیم تا از ابعاد پایه‌ای‌تری مثل هویت مکان، به رابطه نقش خانواده و هویت ملی بپردازیم.

بحث و تحلیل

ابعاد هویت مکانی

مفهوم مکان فیزیکی و روانی است. فرم فیزیکی، فعالیت و معنای آن در ترکیب باهم تشکیل حس مکان را می‌دهند. درزمینه روانشناسی محیط‌زیست، مکان به‌طور عمده توسط یک محیط فیزیکی ساخته‌شده بر اساس ارتباطات آن تعریف شده است. مفهوم دل‌بستگی مکان، به‌طور پیوسته با جنبه‌های عاطفی معنای محیطی ارتباط دارد. پیوسته محل به توسعه پیوند عاطفی یا پیوند بین افراد و مکان‌های خاص از طریق تعامل تأثیرات و احساسات، دانش و باورها و رفتارها و اعمال اشاره دارد (Norsidah, Khalilah, 2014: 712). هر مکان به‌عنوان یک پدیده، در تعامل با ادراک انسان، واجد بارهای معنایی متعددی می‌شود (شریفی، ۱۳۹۰: ۱). درک و تفسیر صحیح از یک مکان، زمینه‌ساز شکل‌گیری معنایی مناسب‌تر برای سکونت و زندگی در آن محیط می‌گردد. به تعبیر شولتز^۲، مکان‌ها سرشار از کیفیت‌های متنوعی هستند و مداخلات انسانی در محیط، زمانی ثمربخش خواهد بود که این کیفیت‌ها به‌درستی شناسایی شوند. از نگاه وی، مکان‌ها ذاتاً دارای هویت و معنایی هستند که ناشی از کیفیت‌های ذاتی موجود در محیط فیزیکی آن‌هاست. بر اساس دیدگاه‌های جغرافیا و روانشناسی محیطی، پرسش از هویت انسان (اینکه ما کیستیم) پیوندی ناگسستنی با پرسش از مکان (اینکه ما کجا هستیم) دارد (شریفی، ۱۳۹۰: ۲). مکان، جهانی در خود و استعاره‌ای از جهان است؛ بنابراین، شناخت جوهره و کلیت یک مکان، برابر با شناخت جهان خودمان است. انسان و مکان، چنان درهم‌تنیده‌اند که وجود و هویتشان یگانه و جدایی‌ناپذیر شده است به‌طوری‌که هیچ‌یک به‌تنهایی معنا و شناسه کامل خود را دارا نیست (رحمانی، ۱۳۹۹: ۱۱۱). هویت یک مکان، بخشی از یک مفهوم بزرگ‌تر و یکپارچه است که در ترکیبی از خاطرات، عقاید، احساسات و برداشت‌های شکل‌گرفته در قلمروهای فیزیکی مشخص، ریشه دارد. این عوامل، همان زیربنای هویت فردی ما هستند که بر اساس درک ما از محیط اطراف شکل می‌گیرند. این درک از محیط، دو جنبه دارد:

۱. عوامل درونی-ذهنی: مانند خاطرات، افکار، ارزش‌ها و حیطه‌های شخصی.
 ۲. ویژگی‌های عینی و محسوس مکان: که در زمان حال قابل‌درک هستند و نشانه‌ای برای فهم تحولات بعدی است.
- الگوهای حاکم بر این دو جنبه، نشان می‌دهد که هویت مکانی محصول پیوند ناگسستنی میان "محیط" و "انسان" است. به‌بیان‌دیگر، بسیاری از ویژگی‌های هویتی ما، از مکان‌هایی که به آن‌ها تعلق داریم سرچشمه می‌گیرد؛ چراکه هر مکان، نمادها و نشانه‌هایی در خود دارد که برای انسان، سرشار از معنا و ارزش است. از نگاه فلسفی، مکان بستر اصلی پدید آمدن هر پدیده‌ای است. این ویژگی باعث می‌شود نیازهای اساسی هویتی انسان-مانند "تمایز و منحصربه‌فرد بودن" و "ثبات و پایداری"- تأمین شود. همچنین، مرز پذیری و مشخص بودن یک مکان، به ایجاد تمایز، ثبات و تکامل انسان در قالب‌هایی مانند نژاد، زبان و فرهنگ منجر می‌شود و درنهایت، آرامش و امنیت لازم برای زندگی او را فراهم می‌کند (شریفی، ۱۳۹۰: ۷).

هویت مکانی از منظر قلمروخواهی

در پارادایم علوم اجتماعی، هویت انسان به‌عنوان پدیده‌ای چندبعدی و متشکل از لایه‌های زبانی، قومی-نژادی، فرهنگی، دینی و تاریخی تبیین می‌گردد. استدلال محوری آن است که تحقق و تداوم این هویت مرکب، درگرو استقرار آن در یک «عرصه مکانی

واحد» است. این عرصه مکانی با برخوردار بودن از دو ویژگی بنیادین: تمایز بخشی و تداوم و پایداری عملکردی، زیربنایی در شکل دهی، حفظ و ثبات بخشیدن به وجوه هویتی ایفا می‌کند. مکانیزم این عملکرد، توانایی قلمروی مکانی در «ترسیم مرزهای عینی و مشخص» است. این مرزبندی است که امکان تشخیص «خود» از «دیگری» را فراهم ساخته، موجد انسجام درونی، همبستگی جمعی و درنهایت، اعطای «تشخص» به کنشگران اجتماعی می‌گردد. این الگو را می‌توان در قالب «جامعه سنتی» بازشناسی کرد؛ جامعه‌ای که به تعبیر آتونو گیدنز، در آن «زمان و مکان از طریق هم‌نشینی در مکان به هم پیوند می‌خورند»؛ به بیان دیگر، تجربه زمانی نیز در دل مکان و وابسته به آن معنا می‌یافت. هسته اصلی هویت هر فرد، از پیوندی ناگسستنی با «مکان» شکل می‌گیرد. جایی که خود را با آن می‌شناسیم و به دیگران معرفی می‌کنیم. زمانی که فرد به خود می‌اندیشد و خویشتن را به مکانی خاص متصل می‌یابد و آن را جزئی از وجود خود قلمداد می‌کند، نوعی «این‌همانی با فضا» پدید می‌آید. این همانندی تاریخی، به هویت انسان معنا بخشیده (رحمانی، ۱۳۹۹: ۱۱۰) و احساسی در فرد یا جمع پدید می‌آید که به واسطه ارتباط با مکان برانگیخته می‌شود و به‌عنوان بخشی از هویت فرد-اجتماع مطرح است (کاپلانا و فتاحی، ۱۳۹۱: ۳۲). به عبارتی هویت مکانی به معنای احساس دل‌بستگی عاطفی و شناختی افراد به مکان‌های زندگی (مانند خانه، محله، شهر یا سرزمین) است. این هویت از طریق: حافظه جمعی (مانند خاطرات مشترک خانوادگی در یک مکان)، نمادهای مکانی (مانند معماری، طبیعت یا مراسم محلی) و تعاملات اجتماعی (مانند روابط همسایگی و مشارکت در امور محله‌ای) شکل می‌گیرد. این مؤلفه‌های اساسی زندگی، همچون بلوک‌های سازنده یک بنا، قادرند حسی ویژه از مکان را در عرصه جامعه تقویت نموده (Masran et al, 2013: 58) و موجب ظهور قلمروهای فضایی مشابه در جامعه انسانی گردند (حافظانیا و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۵). هرچه احساس تعلق حاصل از هویت مکانی قوی‌تر باشد (میان اعضای یک گروه اجتماعی (مانند خانواده) به واسطه زندگی در یک قلمرو و داشتن تجربیات، خاطرات و مناسک مشترک بیشتری در آن فضا پدید آید)، خانواده به‌عنوان یک واحد اجتماعی، بهتر می‌تواند ارزش‌های ملی را درونی سازی کند. تقویت هویت مکانی در خانواده، به معنای تبدیل خانه و محیط اطراف آن از یک مکان صرفاً فیزیکی به یک «قلمرو معنادار» است که حامل تاریخچه، ارزش‌ها و احساسات مشترک اعضاست.

چالش‌های ملی‌گرایی در بستر هویت مکانی و نقش واسطه خانواده در مواجهه با آن

هر کشور و ملتی، آرشیوهای هویتی خاص خود را دارد و افراد از هر ابزاری برای تلفیق ویژگی‌های هویتی خود استفاده می‌کنند. برخی از این ویژگی‌ها مانند زبان و دین، ممکن است بر اساس اهداف حداکثری یا حداقلی تعریف شوند و برخی دیگر بر پایه ویژگی‌های اخلاقی، شخصیت‌ها و کلیشه‌ها استوار باشند که در کنار هم تعریفی از ملیت را شکل می‌دهند. با این حال، فضای جغرافیایی به‌عنوان بخش مهمی از این تعریف، به‌ویژه برای کسانی که در پی شناخت، استقلال و آزادی هستند، از اهمیت بالایی برخوردار است (Kaplana and Herbb, 2011: 350). ملی‌گرایی به‌عنوان یک اندیشه جغرافیایی، کوششی است برای پیوند دادن گروهی از افراد بر اساس پیشینه و اصالت مشترک تا آنان را در قالب یک ملت یا دولت مستقل در قلمرویی معین تعریف کنند (نیک‌محمد و دیگران، ۲۰۱۳: ۵۰۶). با این حال، فرآیند شکل‌گیری ملی‌گرایی در بستر هویت مکانی همواره با چالش‌هایی همراه است. در محدوده قلمروی یک کشور، احساسات «ما» در برابر «آنها» چنان تشدید می‌شود که حتی اجتماعاتی با شباهت‌های قومی و فرهنگی بسیار، از یکدیگر جدا می‌افتند. در این مناطق، آنچه می‌توان «فضای سوم» نامید، پدید می‌آید؛ فضایی که کانون مقاومت در برابر طرح‌های ملی‌سازی حکومتی و زمینه‌ساز ظهور ملی‌گرایی‌های واکنشی و درهم‌تنیده است. در این فضا، هویتی شکل می‌گیرد که در برابر سلطه مقاومت می‌کند؛ هویتی که نه کاملاً از آن «ما» ست و نه از آن «دیگران» (کایزر، ۱۳۸۳: ۳۷۶). در چنین شرایطی، جوامع مرزی از ساختن افقی مستقل برای هویت خود ناتوان می‌مانند و به عاملی برای به چالش کشیدن هویت ملی تبدیل می‌شوند. نکته حائز اهمیت آن است که این چالش‌ها و تضادهای هویتی، پیش از آنکه در عرصه عمومی و سیاسی ظهور یابند، در نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی یعنی «خانواده» شکل می‌گیرند، بازتولید می‌شوند یا برعکس، مهار می‌گردند. ما موجوداتی روایی هستیم. زندگی، گذشته و آینده، خواست‌ها و شکوه‌ها، جهان و بحران‌های آن را از خلال داستان‌هایی که می‌گوییم، درمی‌یابیم. افق معنایی که آینده‌های ممکن ما را رقم می‌زند، ناگزیر در تاروپود همین روایت‌ها تنیده شده است. هرچه

جمعیت انسان‌ها فزونی می‌یابد و سلطه ما بر گوشه‌وکنار سیاره‌ای که روزگاری رام نشدنی می‌نمود گسترده‌تر می‌شود، این روایت‌هایی که راه زیستن ما بر زمین را هدایت می‌کنند اهمیت حیاتی‌تری می‌یابند؛ بنابراین باید هوشیار باشیم که آن‌ها را چگونه روایت می‌کنیم (Jurkevics, 2025: 3). خانواده به‌مثابه نخستین قلمرو هویتی فرد، عرصه‌ای است که کودک در آن می‌آموزد مرزهای «ما» و «آن‌ها» را چگونه ترسیم کند و روایت جغرافیایی خود را بسازد. زمانی که در سطح کلان، «فضای سومی» در مناطق مرزی یا قومی پدید می‌آید که هویت را در برزخ بین تعلق محلی و ملی معلق نگه می‌دارد، این خانواده است که تعیین می‌کند فرزندان این برزخ هویتی را به‌عنوان «فرصتی برای تعلق» تجربه کنند یا «تهدیدی برای مقاومت». وجود چالش‌های هویتی در عصر جهانی‌شدن و گسترش فضای مجازی، سبب شده است که هویت‌های مکانی محلی گاه در تقابل آشکار با هویت‌های مکانی ملی و مرکزی قرار گیرند. در چنین بستر پرتالطمی، خانواده همچون «پالایشگاه هویتی» عمل می‌کند. اعضای خانواده با گزینش، تفسیر و بازتعریف پیام‌های متناقض فرهنگی و جغرافیایی که از منابع مختلف (مدرسه، رسانه، فضای مجازی، اجتماع محلی) دریافت می‌کنند، نوعی ترکیب‌سازی هویتی را انجام می‌دهند. این ترکیب‌سازی، گاه به هم‌آمیزی خلاقانه عناصر محلی و ملی می‌انجامد و گاه به تضادی حل‌ناشدنی بدل می‌شود که گسست نسلی را در پی دارد. این امر زمانی به ثبات می‌گراید که فرآیند ملی‌سازی، به‌عنوان طرحی مسلط و بنیادین، با ساختارهای اجتماعی شکل‌گرفته در طول زمان هم‌سو گردد. در این میان، خانواده به‌عنوان کهن‌ترین و بادوام‌ترین ساختار اجتماعی، اهمیتی بی‌بدیل دارد. خانواده نه‌تنها تفسیر هویت مکانی در جهت نمادسازی‌های ملی را ممکن می‌کند، بلکه با گزینش و بازتعریف نمادها و یادبودها، به ما نشان می‌دهد که چگونه یک ملت، هویت خود را در گذر زمان درک کرده و بازتولید می‌کند؛ به‌عبارت‌دیگر، محتوای نمادهای ملی زمانی معنا می‌یابد که در متن زندگی روزمره خانواده‌ها جای گرفته باشند (کایزر، ۱۳۸۳: ۳۷۹). خانواده‌ای که بتواند «فضای سوم» را به «فضای گفت‌وگو» تبدیل کند، نه‌تنها چالش‌های هویتی را مدیریت می‌کند، بلکه خود به بازوی تقویت هویت ملی در برابر گسست‌های فرهنگی تبدیل می‌شود.

خانواده به‌مثابه حلقه اتصال هویت مکانی و هویت ملی

یکی از عوامل بسیار مهم و اثرگذار در تحقق جامعه‌پذیری سیاسی، خانواده است. در هر خانواده‌ای روابط خاصی بین افراد خانواده برقرار است و بر اساس همین کنش متقابل بین افراد خانواده است که شخصیت اولیه افراد خانواده خصوصاً فرزندان شکل می‌گیرد. نحوه شکل‌گیری شخصیت اولیه، مبنای کنش-ازجمله کنش سیاسی- آن‌ها در مراحل بعدی خواهد بود (حسینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۹). در زندگی، موقعیت‌هایی پیش می‌آید که افراد تجربه‌های خود را با دیگر اعضای خانواده سهیم می‌شوند. از طریق این «تجربه‌های مشترک خانوادگی»، به‌تدریج، خاطره‌های جمعی از رویدادها و رفتارهای گذشته در ذهن مردم شکل می‌گیرد؛ تا جایی که روایت‌های مربوط به جغرافیای محل زندگی‌شان برایشان دوباره ساخته و بازاندیشی می‌شود. در واقع، از نگاهی، این تجربه‌های جمعی، در دوره‌ای بسیار دور از تجربه‌های شخصی، شکل‌گرفته و هویت جامعه را شکل می‌دهد. هویت حالتی روایی دارد. هویت روایی یعنی داستانی که پیوندهای زندگی را میان چند نفر برقرار می‌کند و آن‌ها را در مقابل دیگران، یکپارچه و واحد می‌سازد (کاشی: ۱۳۸۹). انسان‌ها با فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود آثاری را در مکان (رضوانی و احمدی، ۱۳۸۸: ۴۸) برجای می‌گذارند و مکان‌ها نیز در فرهنگ انسان تأثیر دارند. به‌عبارتی‌دیگر، با ورود انسان در مکان تغییراتی متناسب با افکار و عقاید در قالب فرهنگ او صورت می‌پذیرد و چشم‌اندازهای فرهنگی متفاوتی با سایر مکان‌ها می‌آفریند (رضوانی و احمدی، ۱۳۸۸: ۴۹). بدین‌صورت فضای جغرافیایی به وجود می‌آید که «وابستگی میان فرهنگ و جامعه» (شکوئی، ۱۳۹۱: ۲۱۲) را شکل می‌دهد. انسان‌ها بازیگران هوشمند و توانایی هستند که در زندگی اجتماعی، تولید فضا و مکان را به عهده‌دارند و با تفکرات سیاسی و اجتماعی خود در برابر محیط ظاهر می‌شوند و مکان‌هایی را بر مبنای فرهنگ خلق می‌کنند (رضوانی و احمدی، ۱۳۸۸: ۵۲). در این فرآیند کنش اجتماعی، خانواده به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی و نخستین قلمرو هویتی دو نقش کلیدی دارد:

۱- انتقال فرهنگی: خاطره جمعی یک ملت زمانی بسیار دور از خاطره‌های فردی و خانوادگی، هست یافته‌اند. ما در یک نظام معنایی حاکم بر قلمرو خرد، حاوی نظرات گروه زیستی‌مان در گذشته (خانواده، محله، کشور و غیره) زاده می‌شویم و خاطره‌های فردی ما در زمینه این خاطره جمعی (و در بستر هویت مکانی ما)، شکل می‌گیرند (هنرمند، ۲۰۱۶: ۴۳). این خاطرات در تعاملی

پویا و دوسویه با فضای اطراف خود قرار دارند که این امر بر پیچیدگی این عرصه دلالت دارد. چراکه یک عامل منفرد و مشخص به تنهایی موجب رخداد رویدادی خاص نمی‌گردد (کوزه بالابان، ۱۳۹۲: ۶۳)، بلکه مجموعه‌ای از عوامل و به‌ویژه نهاد خانواده در کنش متقابل با یکدیگر، روایتی را پدید می‌آورند. خرد جمعی که از پیوند دوسویه نمادها و خاطرات با محیطشان سر برمی‌آورد، روایت‌های جغرافیایی ویژه آن فضا را می‌سازد. در دل همین روایت‌هاست که فرد می‌تواند تداوم و پیوند نسل‌ها را درک کند و ردپای زندگی کسانی را که پیش‌ازین می‌زیسته‌اند، دنبال نماید (کوزه بالابان، ۱۳۹۲: ۳۵)؛ و اینجاست که فرهنگ یک جامعه شکل می‌گیرد. آگاهی انسان، از طریق بنیان‌های فرهنگی، با هویت مکانی ارتباط می‌یابد و برآیند آن‌ها آماده کردن زمینه برای کنش‌های آیینی امروز بوده است (ریکور، ۲۰۱۶: ۹۷)، (مثل زبان، دین و مذهب و نمادهای دیگر). می‌توان با هر کدام از این نمادها روایت هویت یک ملت را در پیوند باهم توضیح داد. در این میان خانواده مهم‌ترین نهادی است که با روایت تاریخ محلی و ملی، مراسم سنتی و آموزش زبان، هویت مکانی را به هویت ملی گره می‌زند.

۲- انسجام اجتماعی: خانواده‌هایی که در یک مکان ریشه‌دار هستند، اغلب شبکه‌های اجتماعی محکم‌تری دارند که این امر به تقویت همبستگی ملی کمک می‌کند. به‌طور مثال؛ مراسمی مانند عید نوروز یا جشن‌های محلی که در بستر خانوادگی و مکانی برگزار می‌شوند، هم هویت محلی و هم ملی را تقویت می‌کنند.

تأثیر هویت مکانی بر تقویت کارکردهای خانواده

هویت‌های فردی ما در پیوند با هویتی جمعی در سطوح مختلف (خانواده، محله و ملت) که می‌توان ما-هویت نامید، شکل می‌گیرند. هویت مکانی یک سرزمین، ردی از گذشته آن نیز هست که از طریق آن ما تلاش می‌کنیم گذشته را در اکنون بازماند کنیم (ریکور، ۲۰۱۶: ۴۳). از رهگذر بازنمایی «خاطره جمعی» یک ملت، در یک «نظام معنایی حاکم بر قلمرو خرد» حاوی نظرات گروه زیستی‌شان در گذشته (خانواده، محله، کشور و غیره) شکل می‌گیرد و در یک بافت بزرگ‌تر، مثل پهنه سرزمینی به شکل نمادهای هویت ملی نمایان می‌شود (ریکور، ۲۰۱۶: ۴۹). این پدیده در بستر فرهنگی و تمدنی روی می‌دهد که در آن، مفهوم «مکان» و تعلقات مکانی، از جایگاهی بنیادین برخوردار است. وقتی دل‌بستگی به مکان در درون خانواده رشد می‌کند، ما به تدریج شروع به شناسایی خود با مکان می‌کنیم، در مکان‌های با مقیاس بزرگ‌تر (ملیت، شهر و غیره) و در مقیاس کوچک‌تر (محله، خانه‌ها یا اتاق‌ها) و همین امر منجر به خودپنداری بر اساس مکان می‌شود. هویت مکانی زیرساختی از هویت شخصی مانند جنسیت، خانواده و طبقه اجتماعی است و از شناخت‌های مربوط به محیط تشکیل شده است. مکان‌ها منابع مهم عناصر هویتی هستند و در ماتریس اجتماعی-تاریخی روابط بین افراد در خانواده و گروه‌ها قرار دارند. آن‌ها همچنین نمایانگر خاطرات اجتماعی (تاریخ‌های مشترک) نیز هستند که در پهنه سرزمینی هویت ملی را می‌سازند. شکل‌گیری این خاطرات در بستر اولیه خانواده، موجب ثبات و تداوم، مسئولیت‌پذیری و مقاومت در برابر تهاجمات فرهنگی می‌باشد. خانواده‌های دارای هویت مکانی قوی، کمتر دچار گسست نسلی می‌شوند. فرزندان در چنین خانواده‌هایی، معمولاً حس مسئولیت بیشتری نسبت به جامعه و محیط زندگی خود دارند و هویت مکانی به‌عنوان یک سپر فرهنگی، خانواده‌ها را در برابر الگوهای بیگانه مقاوم‌تر می‌کند. به‌طور کلی نقش خانواده در بحث هویت ملی یک کشور، به‌گونه‌ای است که به‌طور مستقیم و بی‌واسطه بر نتایج و برون‌دادها تأثیر نمی‌گذارد، اما از طریق تقویت و تحکیم «حس تعلق مکانی» در میان افراد جامعه، بستر و زیرساخت ضروری را برای شکل‌گیری و تثبیت یک «هویت ملی» یکپارچه فراهم می‌سازند. این فرآیند در گذر زمان، عاملی کلیدی در پایداری و تداوم ثبات این هویت جمعی محسوب می‌گردد (رحمانی، ۱۳۹۹: ۱۰۷).

نقش واسط خانواده در انتقال هویت از قلمرو خرد به کلان

نظریه قلمروخواهی صرفاً به توسعه‌طلبی فیزیکی اشاره ندارد، بلکه شامل شیوه‌های نرم برای نفوذ در فضاها و ایجاد حس تعلق نیز می‌شود. خانواده، کارگزار اصلی این نوع قلمروخواهی نرم و فرهنگی است. این نهاد با ابزارهایی مانند تزیین فضای خانه با نمادهای ملی و محلی (نقشه، پرچم، صنایع‌دستی)، مراسم و آیین‌های خانوادگی در طبیعت یا مکان‌های خاص و بازتولید نمادین قلمرو (بازگویی داستان‌ها و اسطوره‌های مرتبط با سرزمین)، در حال ایجاد یک «قلمرو فرهنگی» در اذهان اعضاست که با قلمرو سیاسی کشور همپوشانی و بر آن صحنه می‌گذارد. پیش‌تر ذکر شد که از دیدگاه قلمروخواهی، خانواده را می‌توان نخستین و ملموس‌ترین

واحد قلمرویی دانست که فرد با آن مواجه می‌شود. خانواده با ایجاد مرزهای فیزیکی (خانه) و اجتماعی (روابط خویشاوندی)، مفهوم «درون‌گروهی» را می‌آفریند. در این قلمرو خرد است که فرد نخستین تجربیات خود از تعلق، امنیت، مالکیت و تمایز از «دیگران» را فرامی‌گیرد. کارکرد خانواده در این عرصه، تنها تأمین نیازهای مادی نیست، بلکه تولید و بازتولید معنا، خاطره جمعی و هویت مشترک است. این هویت با خودآگاهی همراه است (طباطبائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۶). خانواده‌هایی که برای هویت جمعی خود (از جمله هویت مکانی) تلاش می‌کنند، انسجام درونی بیشتری دارند و اعضای آنان در برابر آسیب‌های اجتماعی مقاوم‌ترند. در مقیاس کلان، ملت نیز یک قلمرو به شمار می‌رود؛ قلمرویی نمادین و گسترده که بر اساس اشتراکات تاریخی، فرهنگی و سرزمینی تعریف می‌شود. نظریه قلمروخواهی به ما کمک می‌کند تا فرآیند «ملت‌سازی» را نیز به‌عنوان فرآیندی قلمروخواهانه در نظر بگیریم که طی آن، احساس تعلق به یک سرزمین مشترک و شناسایی مرزهای سیاسی-فرهنگی آن تقویت می‌شود. هویت ملی، در این معنا، شکلی از هویت مکانی در مقیاس کلان است. این نظریه، خانواده را نه یک نهاد منفعل، بلکه یک کارگزار فعال قلمرویی می‌داند که عامل کلیدی در تبدیل هویت مکانی محلی و خرد (تعلق به خانه و محله) به هویت مکانی ملی (تعلق به سرزمین) است. این انتقال از دو مسیر اصلی صورت می‌پذیرد:

مسیر عاطفی-روایی (تولید روایت جغرافیایی ملی): خانواده با خلق خاطرات مشترک در سفرهای داخلی، بازدید از مکان‌های تاریخی و طبیعی و برگزاری آیین‌ها در پهنه سرزمین، یک «روایت جغرافیایی شخصی‌شده» از ملت می‌سازد. سرزمین از طریق این تجربیات، از مفهومی انتزاعی به مجموعه‌ای از مکان‌های سرشار از خاطره و احساس تبدیل می‌شود. زمانی که مؤلفه‌های پیوند آدمی و مکان میان گروهی مشترک باشد، هویت جغرافیایی جمعی آنان را شکل می‌دهد (طباطبائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۶). هویت ملی، جمع‌جبری این روایت‌های خانوادگی مشترک درباره قلمرو ایران است.

مسیر ارزشی-هنجاری (جامعه‌پذیری قلمرویی): خانواده‌ای که نسبت به قلمرو خود (محله) احساس مسئولیت می‌کند و اصولی مانند حفظ محیط‌زیست، مشارکت در امور محل و احترام به میراث محلی را به اعضا منتقل می‌سازد، در واقع دارد اصول شهروندی مسئول در قبال قلمرو بزرگ‌تر (کشور) را نهادینه می‌کند. این امر موجب می‌شود قلمرو تنها یک چارچوب فیزیکی و فضایی صرف برای اجرای اعمال انسان نباشد بلکه بازتاب روشنی از روابط قدرتی باشد که قلمروگرایی انسان را شکل می‌دهد. قلمروگرایی انسان کارکرد شناختی دارد (گالا هر و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۴) به‌طوری‌که در بستر این اندیشه قلمروگرایی، خانواده با آموزش مرزبندی و دفاع از حریم خصوصی، به‌طور ناخودآگاه مفهوم حفاظت از مرزهای ملی را نیز در ذهن فرزندان زمینه‌چینی می‌کند. در ادامه مدل مفهومی یافته‌های فوق نشان داده شده است.

جدول ۱. «مدل قلمروپردازی خانواده‌محور: حلقه واسط هویت مکانی خرد و کلان»

سطح	مؤلفه‌ها/ویژگی‌ها	کارکرد خانواده	مسیرهای انتقال	برونداد
قلمرو خرد (ورودی)	<ul style="list-style-type: none"> خانه (مرز فیزیکی) محله (تعاملات اجتماعی) خاطرات اولیه مکانی حریم خصوصی 	ایجاد نخستین تجربه «تعلق» و «تمایز» از دیگری	مسیر عاطفی-روایی: تولید خاطره جمعی از مکان، بازگویی داستان‌های محلی، سفرهای خانوادگی	
فرآیندهای انتقال (هسته مرکزی)	خانواده به‌مثابه کارگزار فعال قلمرویی	تبدیل مکان فیزیکی به «قلمرو معنادار»	مسیر ارزشی-هنجاری: آموزش مسئولیت‌پذیری نسبت به محیط، مشارکت محلی مسیر نمادین-آیینی: استفاده از نمادهای ملی در خانه، برگزاری آیین‌های مشترک مسیر تجربه‌مکانی: حضور فیزیکی در پهنه سرزمین، بازدید از اماکن تاریخی-طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> درونی‌سازی مفهوم «مرز» شکل‌گیری «ما-هویت» تولید هم‌پوشانی معنایی بین محلی و ملی

سطح	مؤلفه‌ها/ویژگی‌ها	کارکرد خانواده	مسیرهای انتقال	برونداد
قلمرو کلان (برونداد)	<ul style="list-style-type: none"> • ملت-سرزمین • مرزهای سیاسی- فرهنگی • نمادهای ملی • هویت جمعی 	تعمیم حس تعلق از خانه به سرزمین	بازخورد: هویت ملی تثبیت شده، شیوه قلمروپردازی خانواده را بازتعریف می‌کند.	هویت ملی منسجم (انسجام هویتی-سرزمینی)

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در مدل فوق مشاهده می‌شود، خانواده با قرارگرفتن در موقعیت واسط میان قلمرو خرد (خانه و محله) و قلمرو کلان (ملت)، از طریق چهار مسیر اصلی، حس تعلق مکانی را از مقیاس محلی به مقیاس ملی تعمیم می‌دهد. این فرآیند نه تنها یک سویه نیست، بلکه شامل بازخوردهایی است که طی آن، هویت ملی تثبیت شده نیز بر شیوه قلمروپردازی در سطح خانواده تأثیر می‌گذارد و چرخه هویت‌سازی را تداوم می‌بخشد. نهایتاً بر اساس آنچه ذکر شد، رابطه بین هویت مکانی، کارکرد خانواده و هویت ملی، رابطه‌ای ساختاری و منطقی است که ریشه در ماهیت قلمروپردازانه کنش اجتماعی بشر دارد. این رابطه، پیش‌شرطی بنیادین برای شکل‌گیری هرگونه هویت ملی است و بررسی آن نیازمند عبور از مصادیق تاریخی خاص به سوی کشف الگوهای عام است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با اتکا به چارچوب نظری قلمروخواهی در جغرافیای سیاسی، به تبیین نقش میانجی‌گرایانه هویت مکانی در تقویت کارکرد خانواده به‌عنوان بازوی هویت ملی پرداخت. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که رابطه دیالکتیک میان «هویت» و «قلمرو» در نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی یعنی خانواده شکل می‌گیرد و سپس به سطوح کلان‌تر اجتماعی تعمیم می‌یابد. یافته‌ها مؤید این گزاره نظری است که «مرزبندی» به‌عنوان هسته مرکزی نظریه قلمروخواهی، در مقیاس خرد خانواده با ایجاد تمایز خود/دیگری، موجد انسجام درونی و هویت‌بخشی به اعضا می‌گردد. خانواده با ترسیم مرزهای فیزیکی (خانه) و نمادین (آیین‌ها و خاطرات مشترک)، نخستین تجربه «این‌همانی با فضا» را برای فرد فراهم می‌آورد. این همان فرآیندی است که در مبانی نظری تحت عنوان «قلمروپردازی» از آن یاد شد، فرآیندی که طی آن فضای زیستی صرفاً یک مکان فیزیکی نیست، بلکه به عرصه‌ای معنادار و هویت‌بخش تبدیل می‌شود. «قلمروپردازی ذهنی از طریق انباشت تجارب مکانی» در خانواده، دقیقاً همان سازوکاری است که نظریه قلمروخواهی برای انتقال تعلق از مقیاس خرد به کلان پیش‌بینی می‌کند. همان‌گونه که در تحلیل نظری مطرح شد، خاطرات مشترک خانوادگی در بستر مکان‌های مشخص (خانه، محله، طبیعت بومی)، زمینه‌ساز شکل‌گیری «حافظه جمعی» در مقیاس ملی می‌گردد. بر این اساس، هرچه قلمرو (در اینجا خانه و محله) برای کنشگران معنادارتر باشد، دل‌بستگی و التزام به هنجارهای درون‌گروهی افزایش می‌یابد. این همان «انسجام درونی» است که نظریه قلمروخواهی آن را نتیجه طبیعی مرزبندی و هویت‌بخشی قلمرویی می‌داند. اگر ملت را «قلمرویی نمادین و گسترده» در نظر بگیریم که بر اساس اشتراکات تاریخی، فرهنگی و سرزمینی تعریف می‌شود، آن‌گاه خانواده به‌عنوان نخستین کارگزار اجتماعی قلمروپرداز، فرآیند «ملت‌سازی» را در سطح خرد و روزمره محقق می‌سازد. دو مسیر شناسایی شده در یافته‌ها یعنی مسیر عاطفی-روایی (تولید روایت جغرافیایی ملی از طریق سفرها و بازدیدهای خانوادگی) و مسیر ارزشی-هنجاری (جامعه‌پذیری قلمرویی از طریق آموزش مسئولیت‌پذیری نسبت به مکان)، دقیقاً مکانیسم‌هایی هستند که نظریه قلمروخواهی برای «قلمروپردازی نرم و فرهنگی» پیش‌بینی می‌کند. در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فرآیند قلمروپردازی درون‌خانوادگی، از طریق سه کارویژه اصلی: (۱) ایجاد مرزبندی معنایی و تمایز خود/دیگری، (۲) تولید خاطره جمعی مکانی و (۳) درون‌سازی قواعد قلمرویی مرتبط با مکان، نه تنها انسجام درونی خانواده را افزایش می‌دهد، بلکه آن را به کارگزاری مؤثر برای انتقال حس وفاداری سرزمینی به نسل‌های بعد تبدیل می‌کند. بدین ترتیب، نظریه قلمروخواهی توانست تبیین نظری عمیقی از چگونگی پیوند سه‌گانه «مکان، خانواده و ملت» ارائه دهد. بر این اساس، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و فضایی می‌بایست بر حفظ و تقویت این پیوند سه‌گانه متمرکز شوند. هرگونه اقدامی که هویت مکانی

خانواده‌ها را تضعیف کند - همچون شهرنشینی سریع و بی‌برنامه، مهاجرت‌های بی‌رویه، بی‌توجهی به معماری هویت‌محور و نادیده‌گرفتن آیین‌های بومی - در واقع زنجیره انتقال هویت ملی را از کار می‌اندازد؛ زیرا به تعبیر نظریه قلمروخواهی، اگر نخستین حلقه این زنجیره (خانواده به‌عنوان قلمرو خرد) تضعیف شود، امکان شکل‌گیری و تداوم حلقه نهایی (ملت به‌عنوان قلمرو کلان) نیز با مخاطره مواجه خواهد شد. در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که یافته‌های این پژوهش، بیش از آنکه ناظر به یک بستر زمانی یا مکانی خاص باشند، معطوف به تبیین یک منطق ساختاری در فرآیند شکل‌گیری و انتقال هویت هستند. بر اساس نظریه قلمروخواهی، خانواده به‌عنوان نخستین واحد اجتماعی قلمرویی، نقشی پایدار و فراتاریخی در تولید حس تعلق مکانی و ترجمه آن به هویت ملی ایفا می‌کند؛ نقشی که اگرچه در دوره‌ها و زمینه‌های مختلف، صورت‌ها و روایت‌های متفاوتی به خود می‌گیرد، اما منطق قلمروپردازانه آن ثابت باقی می‌ماند. از این منظر، مقاله حاضر با ارائه الگویی نظری برای فهم رابطه میان هویت مکانی، کارکرد خانواده و هویت ملی، بستری مفهومی فراهم می‌آورد که می‌تواند در پژوهش‌های تجربی آینده، با تمرکز بر دوره‌های تاریخی، فضاهای جغرافیایی یا ساخت‌های گفتمانی خاص، مورد آزمون و بومی‌سازی قرار گیرد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسنده مقاله حاضر هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۰). فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی‌شدن. تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- امیرپورسعید، محمدعلی (۱۳۹۹). جامعه‌پذیری سیاسی: سطوح، عوامل و کارکردهای آن. فصلنامه علمی تخصصی مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی، ۳(۷)، ۵۵-۶۳.
- بیک محمدی، حسن (۱۳۷۷). مقدمه‌ای بر جغرافیای تاریخی ایران. انتشارات دانشگاه اصفهان.
- حسینی، سید حسن؛ میرزایی ملکیان، محمد؛ توکلی، زهره (۱۳۸۹). بررسی تأثیر خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران. مجله تخصصی جامعه‌شناسی، ۱(۱)، ۸۲-۶۷.
- حافظنیا، محمدرضا، احمدی پور، زهرا و قادری حاجت، مصطفی (۱۳۹۴). سیاست و فضا. مشهد: پاپلی.
- حقیقت، صادق (۱۳۸۷). روش‌شناسی علوم سیاسی. قم: انتشارات دانشگاه مفید، قم.
- رحمانی، مریم، کریمی پور، یدالله، عبدی، عطالله و کاویانی‌راد، مراد (۱۳۹۹). تبیین رابطه جغرافیا و هویت ملی از منظر روایت جغرافیایی. فصلنامه پدافند غیرعامل و امنیت، ۹(۳۳)، ۱۰۷-۱۰۷.
- رحمانی، مریم (۱۳۹۶). جغرافیا و هویت ملی: مطالعه موردی هویت ملی ایران. رساله دکتری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، اساتید راهنما: یدالله کریمی‌پور و عطالله عبدی، تهران.
- رضوانی، محمدرضا و احمدی، علی (۱۳۸۸). مکان و نقش فرهنگ در هویت مکانی. نامه پژوهش فرهنگی، ۱۰(۳)، ۴۵-۶۸.
- روحانی، حسن (۱۳۹۰). سرمایه خانواده سنگ بنای سرمایه اجتماعی. فصلنامه راهبرد، ۱۹(۵۹)، ۴۶-۷.
- ریکور، پل (۱۳۷۸). زندگی در دنیای متن (شش گفتگو، یک بحث). ترجمه: احمدی، بابک، تهران: نشر مرکز.
- طباطبایی، عباس، زارعی، بهادر، کامران دستجردی، حسن و احمدی، سید عباس (۱۴۰۱). بررسی فرآیند شکل‌گیری هویت ملی در ایران، از منظر قلمروخواهی. فصلنامه جغرافیا، ۲۰(۷۲)، ۳۶-۱۹.
- غلامرضا کاشی، محمدجواد (۱۳۸۹). تقریرات درس فلسفه سیاسی و اسلام ب. دانشگاه علامه طباطبائی.
- قاسمی، وحید و کاظمی، مهری (۱۳۸۸). تحلیلی جامعه‌شناختی بر نقش خانواده در میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱(۵)، ۲۱۸-۱۸۹.
- کایزر، رابرت (۱۳۸۳). دایره المعارف ناسیونالیسم (جغرافی و ناسیونالیسم). ترجمه: هرمز همایون پور، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- کاویانی‌راد، مراد و فتاحی، مصطفی (۱۳۹۱). تأثیر هویت مکانی بر همگرایی ملی. دانشگاه تربیت مدرس، مجله برنامه‌ریزی و

آمایش فضا.

کریمی پور، یدالله (۱۳۹۴). گذری و نظری بر هویت ملی، سخنرانی در قطب علمی جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس. کوزه بالابان، حسن (۱۳۹۲). سیاست خارجی ترکیه. ترجمه: غلامرضا کریمی و داوود نظرپور، انتشارات چاپخش. متقی، افشین و احمدی، ابراهیم (۱۳۹۹). تبیین عوامل مؤثر بر قلمروسازی/گسترش دریایی از دیدگاه ساختار-عامل. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری-منطقه‌ای، ۱۰(۳۵)، ۱۰۷-۱۲۶.

هنرمند، سعید (۲۰۱۶). اندیشه‌های پل ریکور درباره استعاره، خود، سیاست و گفتمان. تهران: نشر جوان.

- Azad Armaki, Taghi (2011). Iranian Culture and Identity and Globalization. Tehran: Iranian Civilization Publications. [In Persian]
- Amirpoursaeid, Mohammad Ali (2020). Political Socialization: Its Levels, Factors, and Functions. Applied Studies in Social Sciences and Sociology Quarterly, 3(7), 55-63. [In Persian]
- Beik Mohammadi, Hassan (1998). An Introduction to the Historical Geography of Iran. Isfahan University Press. [In Persian]
- Dijkink, Gertjan (1996), National Identity and Geopolitical Visions Maps of pride and pain. London.
- Dragutinovic, Anica and Kost, Susanne (2025). (Dis-)Continuation of Territoriality: A Framework for Analysis of the Role of Social Practices in (Re-)Production of Space. Land 2025, 14(2), 229; <https://doi.org/10.3390/land14020229>.
- Gallagher, Carolyn; Dahلمان, Carl T. Gilmartin, Mary; Mountz, Alison; Shirlow, Peter (2011), Key Concepts in Political Geography, Translators: Mohammad Hasan Nami and Ali Mohammadpour, Publisher: Zeytun Sabz.
- Ghasemi, Vahid; Kazemi, Mehri (2009). A Sociological Analysis of the Role of Family in the Extent of Social Capital Possession. Journal of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Spring and Summer, 189-218. [In Persian]
- Hafeznia, Mohammad Reza; Ahmadipour, Zahra; Ghaderi Hajat, Mostafa (2015), Politics and Space, Mashhad, Papoli Publication. [In Persian]
- Hansen, Joanne Garde (2012). Geography and Memory, Explorations in Identity, Place and Becoming. University of Gloucestershire, UK.
- Hosseini, Seyed Hassan; Mirzaei Malkian, Mohammad; Tavakoli, Zohreh (2010). Examining the Effect of Family on Political Socialization: A Case Study of University of Tehran Students. Specialized Journal of Sociology, 1(1), 67-82 [In Persian]
- Haghighat, Sadegh (2008). Methodology of Political Science. Qom: Mofid University Press. [In Persian]
- Honarmand, Saeed (2016). Paul Ricoeur's Thoughts on Metaphor, Self, Politics, and Discourse. Tehran: Javan Press. [In Persian]
- Jurkevics, Anna (2025), Contested Territory: A Theory of Land and Democracy beyond Sovereign Bounds. Publisher: Oxford.
- Kashi, Gholamreza; Javad, Mohammad (2010). Lectures on Political Philosophy and Islam B. Allameh Tabataba'i University. [In Persian]
- Kaiser, Robert (2004). Encyclopedia of Nationalism, Geography and Nationalism. Translated by: Hormoz Homayoun Pour. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications. [In Persian]
- Kavianirad, Morad and Fattahi, Mostafa (2012). The Effect of Place Identity on National Cohesion. Journal of Spatial Planning and Development, Tarbiat Modares University. [In Persian]
- karimipour, Yadollah (2015). A Review and Theoretical Look at National Identity. Presentation at the Scientific Center of Political Geography, Tarbiat Modares University [In Persian].
- Kaplana, David H and Guntram H. Herbb, (2011). How geography shapes National Identities. aKent State University; bMiddlebury College National Identities.
- Morad, Kaviani Rad (2013). Processing the Concept of Territory from the Perspective of Political Geography. Spatial Planning and Arrangement, 17(4), 43-60. [In Persian]

- Mottaqi, Afshin; Ahmadi, Ebrahim (2020). Explaining Factors Affecting Maritime Territory-Making/Expansion from a Structure-Agent Perspective. *Geography and Urban-Regional Planning Quarterly*, 10(35), 107-126. [In Persian]
- Muir, Richard (2000). *Modern Political Geography*. Translators: Darreh Mirheydar, Seyed Yahya Safavi, Publisher: Geographical Organization of the Armed Forces.
- Norsidah Ujang, Khalilah Zakariya, The Notion of Place, Place Meaning and Identity in Urban Regeneration, AcE-Bs2014Seoul Asian Conference on Environment-Behaviour Studies, Chung-Ang University, Seoul, S. Korea, 25-27 August 2014.
- Nik Mastura Nik Mohammad, Masran Saruwono, Shahrul Yani Said, Wan Ahmad, Halawah Wan Hari, A Sense of Place within the Landscape in Cultural Settings. Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies, University of Westminster, London, UK, 4-6 September 2013, 506 – 512.
- Rahmani, Maryam; Karimi Pour, Yadollah; Abdi, Ataollah; Kaviani Rad, Morad (2020). Explaining the Relationship between Geography and National Identity from the Perspective of Geographical Narrative. *Passive Defense and Security Quarterly*, 9(33), 107–122. [In Persian]
- Rahmani, Maryam (2017), *Geography and National Identity: A Case Study of Iran's National Identity*, PhD Dissertation, Kharazmi University, Supervisors: Yadollah Karimipour and Ataollah Abdi, Tehran, 2017. [In Persian]
- Rezvani, Mohammad Reza; Ahmadi, Ali (2009). Place and the Role of Culture in Place Identity. *Cultural Research Letter*, 10(6), 45–68. [In Persian]
- Rouhani, Hassan (2011). Family Capital as the Cornerstone of Social Capital. *Rahbord (Strategy) Quarterly*, 19(59), 7–46. [In Persian]
- Ricoeur, Paul (1999). *Life in a Textual World (Six Conversations, One Debate)*. Translated by Ahmadi, Babak. Tehran: Publishing Markaz. [In Persian]
- Tabatabai, Abbas; Zarei, Bahador; Kamran Dashtgerdi, Hasan; Ahmadi, Seyed Abbas (2022), "Examining the Process of National Identity Formation in Iran, from the Perspective of Territorialism", *Geography Quarterly*, 20(72), 19-36. [In Persian]